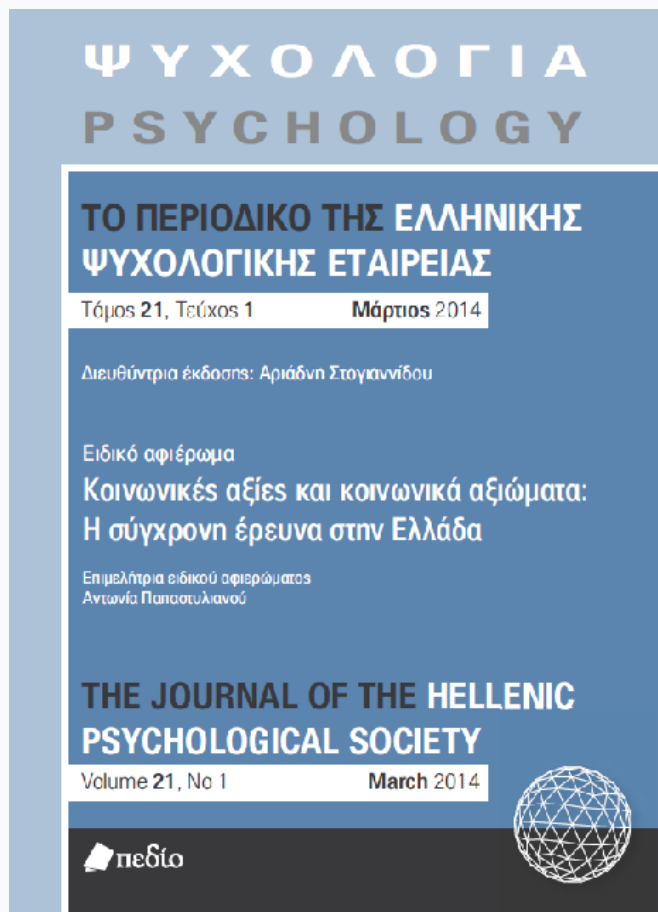


Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society

Vol 21, No 1 (2014)



Social Axioms in Greece: Qualitative Research

Πέννυ Παναγιωτοπούλου, Χριστίνα Καούρη,
Νικολέτα Καραγιάννη

doi: [10.12681/psy_hps.23263](https://doi.org/10.12681/psy_hps.23263)

Copyright © 2020, Πέννυ Παναγιωτοπούλου, Χριστίνα Καούρη,
Νικολέτα Καραγιάννη



This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

To cite this article:

Παναγιωτοπούλου Π., Καούρη Χ., & Καραγιάννη Ν. (2020). Social Axioms in Greece: Qualitative Research. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 21(1), 89–108. https://doi.org/10.12681/psy_hps.23263

Κοινωνικά αξιώματα στην Ελλάδα: Ποιοτική έρευνα¹

ΠENNY ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ²

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΚΑΟΥΡΗ³

ΝΙΚΟΛΕΤΤΑ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ⁴

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα κοινωνικά αξιώματα είναι γενικευμένες πεποιθήσεις για κάποιο πρόσωπο, το κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον ή τον πνευματικό κόσμο και διατυπώνονται ως βεβαιότητα αναφορικά με τη σχέση ανάμεσα σε δύο έννοιες ή αντικείμενα (Leung & Bond, 2002). Σε παρελθούσες έρευνες επιβεβαιώθηκαν οι πέντε διαπολιτισμικοί παράγοντες στην Ελλάδα –κοινωνικός κυνισμός, κοινωνική πολυπλοκότητα, αμοιβή προσπάθειας, θρησκευτικότητα, έλεγχος από τη μοίρα– και αναδύθηκε και έκτος παράγοντας (Gari, Panagiotroulou, & Mylonas, 2009), ο οποίος αποτελεί την αφορμή για την παρούσα ποιοτική ενδοπολιτισμική έρευνα για τα κοινωνικά αξιώματα. Το δείγμα αποτελείται από 362 φοιτητές, νέους και ώριμους ενήλικες σε 52 ημιδομημένες συνεντεύξεις και 374 σε 55 ομάδες εστίασης, οι οποίοι έδωσαν τα δικά τους κοινωνικά αξιώματα ως προς τις θεματικές: επάγγελμα, κοινωνικο-οικονομική κατάσταση, οικογένεια, θρησκεία, σωματική και ψυχική υγεία, διαπροσωπικές σχέσεις, σχέσεις των δύο φύλων. Σύμφωνα με τα ευρήματα, εντοπίστηκε εμπεριστατωμένος και πολύπλευρος προβληματισμός για την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση και την επαγγελματική αποκατάσταση, ενώ οικογένεια, διαπροσωπικές σχέσεις και θρησκεία φαίνεται να έχουν ειδικό βάρος για τη στήριξη του Έλληνα στην καθημερινότητα και τη ζωή του, παρόλο που δεν παραγνωρίζονται και οι αρνητικές πλευρές τους, χαρακτηριστικές στην Ελλάδα.

Λέξεις-κλειδιά: Κοινωνικά αξιώματα, Πολιτισμική προσέγγιση, Ποιοτική ανάλυση.

1. Η παρούσα έρευνα αποτελεί την πρώτη φάση του χρηματοδοτούμενου έργου από το Πρόγραμμα Βασικής Έρευνας «Κ. Καραθεοδωρή» του Πανεπιστημίου Πατρών με τίτλο «Πολιτισμική προσέγγιση της δομής, και διαμόρφωσης των κοινωνικών αξιωμάτων (social axioms) στον ελληνικό πληθυσμό».

2. Διεύθυνση: Επίκουρη Καθηγήτρια Κοινωνικής Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πατρών, Ρίο, 26500. E-mail: rpanag@upatras.gr

3. Διεύθυνση: Υποψήφια διδάκτωρ, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πατρών, Ρίο, 26500. E-mail: ckaouri@gmail.com

4. Διεύθυνση: Μεταπτυχιακή φοιτήτρια, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πατρών, Ρίο, 26500. E-mail: karagianni.nikoletta@gmail.com

1. Εισαγωγή¹

Σύμφωνα με την πολιτισμική προσέγγιση, πολιτισμός και ψυχισμός αλληλοσυμπληρώνονται (Shweder, 1991). Ο πολιτισμός γίνεται αντιληπτός ως μια διαδικασία κοινωνικής αλληλεπίδρασης με συνιστώσες λειτουργίες τη δημιουργία κοινής δραστηριότητας και τη δημιουργία κοινών νοημάτων (Greenfield, 1997). Στο χώρο της ψυχολογίας επιχειρείται η ερμηνεία της ψυχολογικής διαφοροποίησης σε σχέση με το πολιτισμικό περιβάλλον με τη χρήση μεταβλητών όπως οι αξίες. Ψυχολογικές εννοιολογικές κατασκευές όπως οι αξίες, οι στάσεις, οι πεποιθήσεις, τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας χρησιμοποιούνται από ερευνητές παγκοσμίως προκειμένου να διευκρινιστεί η έννοια του πολιτισμού και να ερμηνευτούν οι πολιτισμικές διαφορές της ανθρώπινης συμπεριφοράς (Chen, Bond, & Cheung, 2006).

Η μελέτη των κοινωνικών αξιωμάτων αποτελεί μια εναλλακτική προσέγγιση για την ανίχνευση πολιτισμικών παραμέτρων, οι οποίες πιθανόν δεν έχουν εντοπιστεί από τις έως τώρα απόπειρες ερμηνείας της ψυχολογικής διαφοροποίησης με βάση τη μέτρηση των αξιολογικών πεποιθήσεων ή στάσεων και των κανονιστικών πεποιθήσεων και αξιών ή ακόμη και των οικολογικών και οικονομικών δεικτών (Leung et al., 2002).

Το περιεχόμενο της έννοιας των κοινωνικών αξιωμάτων διαφέρει από το περιεχόμενο της έννοιας και των αξιών και των στάσεων. Τα κοινωνικά αξιώματα δεν αποκαλύπτουν το βαθμό του κοινωνικά επιθυμητού ή το μέγεθος της σημασίας κάποιου αντικειμένου όπως οι αξίες, π.χ. «Η ελευθερία είναι υπέρτατο αγαθό», ούτε υποδεικνύουν μια στάση για τον ορθό τρόπο δράσης στη ζωή όπως οι κανονιστικές πεποιθήσεις, π.χ., «Δεν πρέπει να παραβιάζεις τους νόμους» και δεν αφορούν σε συγκεκριμένες ανθρώπινες συμπεριφορές όπως οι στάσεις.

Το κοινωνικό αξίωμα αποτελεί μια πεποίθηση που διατυπώνεται σε κάποιο επίπεδο αφάιρεσης και γενίκευσης. Ο επίσημος ορισμός των κοινωνικών αξιωμάτων (Leung et al., 2002) έχει ως εξής: Κοινωνικά αξιώματα είναι γενικευμένες πεποιθήσεις για κάποιο πρόσωπο, το κοινωνικό και φυσικό

περιβάλλον ή τον πνευματικό κόσμο και διατυπώνονται ως βεβαιότητα αναφορικά με τη σχέση ανάμεσα σε δύο έννοιες ή αντικείμενα (σελ. 289). Η τυπική δομή ενός κοινωνικού αξιώματος είναι: «το Α σχετίζεται με το Β». Τα Α και Β αντιπροσωπεύουν έννοιες ή αντικείμενα των οποίων η σχέση μπορεί να είναι αιτιώδης ή απλής συνάφειας. «Καλά πράγματα συμβαίνουν στους καλούς ανθρώπους» είναι ένα τυπικό παράδειγμα κοινωνικού αξιώματος στο οποίο ο κάθε άνθρωπος πιστεύει ως ένα βαθμό. Επομένως, διατυπώνονται με την εξής δομή: «Το Α σχετίζεται με το Β». Για παράδειγμα, αν Α: «Η σκληρή εργασία είναι βασανιστική» και Β: «Η επιτυχία είναι ολοκλήρωση», το κοινωνικό αξίωμα που μπορεί να διατυπωθεί είναι: «Η σκληρή εργασία οδηγεί στην επιτυχία».

Τα κοινωνικά αξιώματα αποτελούν άξονες δράσης του ατόμου στην καθημερινότητά του και συντελούν στην επιβίωσή, στη λειτουργικότητα και αποτελεσματικότητά του σε διαφορετικά περιβάλλοντα και χρονικές περιόδους, Δηλαδή το άτομο χρησιμοποιεί τα κοινωνικά αξιώματα στην προσπάθειά του να ανταποκριθεί γρήγορα και αποτελεσματικά π.χ. σε μια κατάσταση λήψης απόφασης. Διαθέτουν τις τέσσερις βασικές λειτουργίες των στάσεων, σύμφωνα με τον Katz (1960): διευκολύνουν την κατάκτηση στόχων, διαφυλάσσουν την αξία του εαυτού, εκφράζουν τις γενικότερες αξίες του ατόμου και βοηθούν το άτομο να κατανοήσει τον κόσμο. Εξαιτίας αυτής ακριβώς της λειτουργικής αντιμετώπισης των κοινωνικών αξιωμάτων, και επειδή τα άτομα σε ολόκληρο τον κόσμο κατά τη διάρκεια της ζωής τους καλούνται να αντιμετωπίσουν παρόμοια προβλήματα με τον αποτελεσματικότερο και οικονομικότερο δυνατό τρόπο, διατυπώνεται η υπόθεση ότι οι άνθρωποι υιοθετούν τα κοινωνικά αξιώματα περίπου με τον ίδιο τρόπο που γίνονται αποδεκτά τα αξιώματα στην επιστήμη των μαθηματικών, δηλαδή τα υιοθετούν χωρίς να τα απαιτούν την απόδειξη ισχύος τους.

Στο χώρο της διαπολιτισμικής ψυχολογίας και σε ατομικό επίπεδο ανάλυσης η δομή των παραγόντων-διαστάσεων των κοινωνικών αξιωμάτων έχει δοθεί από τους Leung & Bond (2004): Κοινωνικός Κυνισμός: αναφέρεται στην αρνητική αντιμετώπιση για την ανθρώπινη φύση, στην προκατει-

λημμένη γνώση απέναντι σε ορισμένες κοινωνικές ομάδες, στην έλλειψη εμπιστοσύνης στους κοινωνικούς θεσμούς και στην απόρριψη θεμιτών μέσων για την επίτευξη ενός στόχου – γενικότερα, περιγράφει μια ορθολογική και, ίσως, πραγματιστική θεώρηση σχετικά με τη λειτουργία της κοινωνίας και την επιβίωση μέσα στο κοινωνικό σύνολο, π.χ. οι ισχυροί τείνουν να εκμεταλλεύονται τους άλλους *Αμοιβή Προσπάθειας*: αναφέρεται στην γενικευμένη πεποίθηση ότι η καταβολή προσπάθειας, η γνώση, ο προσεκτικός προγραμματισμός και σχεδιασμός οδηγούν σε θετικά αποτελέσματα, π.χ. η επιτυχία έρχεται όταν προσπαθείς *Κοινωνική Πολυπλοκότητα*: αναφέρεται στην άποψη ότι δεν υπάρχουν άκαμπτοι κανόνες που πρέπει να ακολουθούνται αλλά μάλλον πολλαπλοί τρόποι μέσω των οποίων μπορούμε να επιτυχάνουμε ένα αποτέλεσμα, ενώ η έλλειψη συνέπειας στην ανθρώπινη συμπεριφορά είναι κάτι σύνηθες, π.χ. η συμπεριφορά μπορεί να αλλάζει ανάλογα το περιβάλλον *Θρησκευτικότητα*: αναφέρεται στην ύπαρξη μεταφυσικών δυνάμεων και στην επίδραση που ασκούν οι θρησκευτικές πεποιθήσεις σε διάφορους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας, π.χ. η θρησκευτική πίστη συμβάλλει στην καλή ψυχική υγεία *Έλεγχος της Μοίρας*: αναφέρεται στην άποψη ότι τα συμβάντα της ζωής είναι προκαθορισμένα και ότι υπάρχουν κάποιοι τρόποι μέσω των οποίων τα άτομα μπορούν να επηρεάσουν την έκβασή τους, π.χ. η μοίρα καθορίζει τις επιτυχίες.

Όπως έχει δείξει η έως τώρα έρευνα σε διαφορετικές χώρες η συγκεκριμένη αξιολογική σειρά των παραγόντων καθώς και το περιεχόμενό τους παρουσιάζουν διαφορές (Neto, 2006 Safdar et al., 2006). Από προηγούμενες έρευνες σε Έλληνες φοιτητές: (α) με τη χρήση του πρωτότυπου διαπολιτισμικού ερωτηματολογίου εντοπίστηκε η παραγοντική δομή των κοινωνικών αξιωμάτων όπως έχουν διατυπωθεί από τους Leung & Bond (2004) αλλά με την εμφάνιση έκτου πολιτισμικά συγκεκριμένου (emic) παράγοντα, ο οποίος περιελάμβανε κοινωνικά αξιώματα του Κοινωνικού Κυνισμού π.χ., «Οι ηλικιωμένοι είναι συνήθως πεισματάρηδες και προκατεληγμένοι», «Οι νέοι είναι παρορμητικοί και αφερέγγυοι» και της Αμοιβής Προσπάθειας π.χ., «Κάθε πρόβλημα έχει μια λύ-

ση», «Η αποτυχία είναι αρχή της επιτυχίας» ο παράγοντας χαρακτηρίζεται από απόψεις περί δίκαιου κόσμου και επιτυχίας (Gari, Panagiotopoulou, & Mylonas, 2009) και (β) με τη χρήση ερωτηματολογίου στο οποίο είχαν εισαχθεί και αξιώματα από έρευνα σε Έλληνες φοιτητές, εντοπίστηκε πέραν των πέντε διαπολιτισμικών διαστάσεων και μία έκτη που ονομάστηκε «Κυνισμός και Ανταγωνισμός» με κοινωνικά αξιώματα Κοινωνικού Κυνισμού π.χ., «Οι ισχυροί εκμεταλλεύονται τους αδύνατους, Αμοιβής Προσπάθειας π.χ., «Ο ανταγωνισμός φέρνει πρόοδο» και ενός ελληνικού, «Οι εγωιστές καταλήγουν μόνοι». Η διάσταση μπορεί να θεωρηθεί παράγωγο του Κυνισμού με κεντρικό νόημα ότι σε ένα σκληρό και ανταγωνιστικό κόσμο το άτομο προκαλεί και εμπλέκεται στη σκληρότητα και στον ανταγωνισμό (Gari, Panagiotopoulou, & Mylonas, 2009).

Με αφορμή αυτές τις ενδείξεις για ύπαρξη πολιτισμικά συγκεκριμένης διάστασης όσο αφορά στα κοινωνικά αξιώματα στην Ελλάδα, η παρούσα ποιοτική έρευνα θα επιχειρήσει να διερευνήσει μέσω ποιοτικής θεματικής ανάλυσης (Boyatzis, 1998) τα κοινωνικά αξιώματα τα οποία υιοθετούν οι Έλληνες. Θα επιχειρήσει να προσδιορίσει τις διαστάσεις επάνω στις οποίες κινείται η θεώρηση του κόσμου, της ζωής και του ανθρώπου εντός της Ελλάδας και να τις συζητήσει στα πλαίσια της ελληνικής πραγματικότητας όπως σκιαγραφείται από ευρήματα προηγούμενων ερευνών στην ψυχολογία.

2. Μέθοδος

Δείγμα

Το δείγμα αποτελείται από φοιτητές – νέους 20-29 ετών, ενήλικες 35-45, και ενήλικες 55-60. Συνολικά διεξήχθησαν 52 ημιδομημένες ομαδικές συνεντεύξεις στις πόλεις της Πάτρας και της Αθήνας από τον Δεκέμβριο του 2011 έως το Δεκέμβριο του 2013. Οι συνεντεύξεις με φοιτητές ανήλθαν σε 32, από τις οποίες 15 διεξήχθησαν με νέους ενήλικες και 5 με ώριμους ενήλικες. Σε αυτές συμμετείχαν 362 συμμετέχοντες, ενώ διεξήχθησαν ακόμα, 55 ομάδες εστίασης μικτής ηλι-

Πίνακας 1
Δείγμα συμμετεχόντων σε συνεντεύξεις και ομάδες εστίασης.

	N			%		
	άνδρες	γυναίκες	σύνολο	άνδρες	γυναίκες	σύνολο
φοιτητές	105	131	236	44.5	55.5	64.1
Σ. Ο.Ε.	82	95	177	46.3	53.7	47.3
νέοι ενήλικες	43	51	94	45.7	54.3	26.1
Σ. Ο.Ε.	48	87	135	35.6	64.4	36.1
ώριμοι ενήλικες	15	17	32	46.9	53.1	9.8
	21	41	62	33.9	66.1	16.6
Σύνολο	163	199	362	44.9	55.1	100
Σ. Ο.Ε.	151	223	374	40.4	59.6	100

Πίνακας 2
Σύνολο κοινωνικών αξιωμάτων και απαντήσεων των συμμετεχόντων ανά θεματική κατηγορία

Θεματικές	Συνεντεύξεις	Ομάδες εστίασης
Κοιν – Οικον. σύστημα	193 (422) – 303 (1793)	308 (1125)
Επαγγελματική αποκατάσταση	152 (327) – 111 (1005)	277 (1081)
Διαπροσωπικές σχέσεις	109 (353) – 189 (1738)	234 (970)
Σχέσεις των δύο φύλων	105 (282) – 144 (589)	180 (808)
Σωματική & ψυχική υγεία	141 (264) – 139 (963)	229 (657)
Θρησκεία	88 (329) – 236 (1836)	185 (799)
Οικογένεια	127 (337) – 225 (1396)	148 (706)

κίας στις οποίες οι συμμετέχοντες ανέρχονταν σε 374.

Μέσα συλλογής δεδομένων

Οι ομαδικές ημι-δομημένες συνεντεύξεις και οι ομάδες εστίασης αποτέλεσαν τις δύο μεθόδους συλλογής κοινωνικών αξιωμάτων. Η μέθοδος των

ομαδικών ημιδομημένων συνεντεύξεων επιλέχθηκε γιατί δίνει την ελευθερία στους συμμετέχοντες να διατυπώσουν τις δικές τους θέσεις, θεωρώντας τους παραγωγούς γνώσης και όχι απλούς αγγελιοφόρους της (Cohen, Manion & Morrison, 2008), ενώ η θεματολογία, παρότι προκαθορισμένη, μπορεί να αλλάξει σειρά, σύμφωνα με την κρίση του συνεντευκτή προκειμένου να προσαρμοστεί στις

προτιμήσεις της εκάστοτε ομάδας των συμμετεχόντων (Robson, 2007). Με την ομαδική συνέντευξη εξασφαλίζεται το μεγαλύτερο δυνατό εύρος απόψεων από τους συμμετέχοντες (Bauer & Gaskell, 2000) που ήταν ο στόχος της έρευνας.

Τα δεδομένα από τις ομαδικές συνεντεύξεις κατά το έτος 2012 αφορούσαν στην κρίση αποκλειστικά, άσχετα με τη θεματική που ήταν υπό συζήτηση. Κατά συνέπεια ο εντοπισμός κοινωνικών αξιωμάτων πέραν της κρίσης δεν κατέστη δυνατός. Ως εκ τούτου, επελέγη και η μέθοδος των ομάδων εστίασης, προκειμένου να επιτευχθεί η συλλογή κοινωνικών αξιωμάτων που να αφορούν και σε τομείς της ζωής πέραν της αποκλειστικής εμπειρίας της κρίσης, καθώς η συζήτηση θα εκκινούσε από συγκεκριμένα σενάρια που θα ετίθεντο.

Πριν τις ομαδικές συνεντεύξεις και προκειμένου, να εντοπιστούν οι θεματικές προς συζήτηση, έγιναν δέκα πιλοτικές συνεντεύξεις, με 8-9 άτομα, η καθεμία από τις οποίες διήρκεσε περίπου 50 λεπτά.

Η βασική ερώτηση στην οποία τα άτομα αρχικά έπρεπε να απαντήσουν ήταν: «Ποια είναι τα δύο πιο σημαντικά ζητήματα που σε απασχολούν αυτό τον καιρό, είτε θετικά είτε αρνητικά; Γιατί είναι σημαντικά για σένα;» Καταγράφηκαν οι απαντήσεις τις οποίες άμεσα ανακάλεσαν οι συμμετέχοντες. Στην περίπτωση που κάποιος/α συμμετέχων/ουσα ανακαλούσε ένα μόνον ζήτημα, δεν ήταν υποχρεωμένος/η να καταθέσει και δεύτερο. Με βάση τα δεδομένα των πιλοτικών ημιδομημένων συνεντεύξεων, προέκυψαν οι ακόλουθοι τομείς ενδιαφέροντος: επαγγελματική κατάσταση, κοινωνικο-οικονομική κατάσταση, διαπροσωπικές σχέσεις, σχέσεις των δύο φύλων, σωματική και ψυχική υγεία, οικογένεια, θρησκεία.

Ακολούθησε η διεξαγωγή των ομαδικών ημιδομημένων συνεντεύξεων σε φοιτητές, νέους ενήλικες και ώριμους ενήλικες χωριστά, προκειμένου να αναπτυχθεί ευκολότερα η συζήτηση, καθώς η ηλικιακή ομοιογένεια διευκολύνει την αυθόρμητη διατύπωση προσωπικών απόψεων των συμμετεχόντων (Cohen, Manion & Morrison, 2008). Οι συμμετέχοντες καλούνταν να απαντήσουν στο εξής: «Ποια είναι τα δύο πιο σημαντικά ζητήματα που σε απασχολούν αυτό τον καιρό, είτε θετικά είτε

αρνητικά; Τι μάθημα πήρατε από την κατάσταση αυτή;», στην περίπτωση που επρόκειτο για τετελεσμένο γεγονός, ή «Πώς νομίζετε ότι θα εξελιχθούν τα πράγματα και γιατί;» σε περίπτωση που επρόκειτο για συμβάν σε εξέλιξη. Ο κάθε συμμετέχων/ουσα, αναφερόταν στη δική του/της περίπτωση και την ερμήνευε. Σε ελάχιστες περιπτώσεις οι συνεντεύκτριες χρειάστηκε να συμπεριλάβουν ως ερώτηση κάποιο από τους δεδομένους τομείς ενδιαφέροντος δεν είχε θιγεί (Bauer & Gaskell, 2000).

Στις ομάδες εστίασης οι συμμετέχοντες/ουσες ήταν όλων των ηλικιών με σκοπό να διατυπωθούν διαμετρικά αντίθετες απόψεις που θα διαμόρφωναν μια δυναμική για μεγαλύτερη εμπλοκή των συμμετεχόντων στη συζήτηση και αμεσότερη διατύπωση των απόψεών τους (Bauer & Gaskell, 2000) σε τουλάχιστον ένα σενάριο για κάθε θεματική. Το σενάριο περιελάμβανε κάποιο πρόσωπο που δρούσε ή υφίστατο κάποια κατάσταση στον κάθε τομέα ενδιαφέροντος. Η βασική ερώτηση που ακολουθούσε κάθε σενάριο ήταν: «Πώς κρίνετε τη συμπεριφορά του/της που κάνει/υφίσταται.....; Γιατί το πιστεύετε αυτό;». Ακολουθούσε συζήτηση μεταξύ των συμμετεχόντων επάνω στο ζήτημα που μόλις είχε τεθεί από την συνεντεύκτρια, η οποία παρενέβαινε μόνον στην περίπτωση που χρειαζόταν να εξασφαλίσει την ισότιμη συμμετοχή του κάθε συμμετέχοντα ή για την αλλαγή της τομέα ενδιαφέροντος-σεναρίου, ή για την επικέντρωση στο ζητούμενο της συζήτησης. Τα σενάρια που επιλέχθηκαν είχαν τεθεί συχνά στις ομαδικές συνεντεύξεις και κρίθηκε ότι ανταποκρίνονταν περισσότερο στα ενδιαφέροντα των συμμετεχόντων εξασφαλίζοντας την πιο άνετη συμμετοχή τους. Ένα παράδειγμα για τη θεματική του Επαγγέλματος ήταν: «Η Μαρία παρά την δύσκολη κοινωνική και οικονομική κατάσταση αποφάσισε να ξεκινήσει/στήσει τη δική της επιχείρηση. *Πράττει καλά η Μαρία, και γιατί;*»

Μετά την ολοκλήρωση της κάθε ομαδικής συνέντευξης και ομάδας εστίασης (52 συνεντεύξεις και 55 ομάδες εστίασης), ακολουθούσε η απομαγνητοφώνηση τους. Οι συνεντεύκτριες εντόπιζαν στο λόγο των συμμετεχόντων τα κοινωνικά αξιώματα και τα κατέγραφαν όπως είχαν ειπωθεί από

τους συμμετέχοντες. Στην περίπτωση των σύνθετων κοινωνικών αξιωμάτων, δηλαδή όπου υπήρχαν περισσότερες έννοιες στο κάθε σκέλος, τα αναδιατύπωναν στην ορθή δομή τους και ανάλογα με τον τρόπο σκέψης του/της κάθε συμμετέχοντα/ουσας. Δηλαδή, σύμφωνα με την τυπική δομή ενός κοινωνικού αξιώματος όπως περιγράφηκε νωρίτερα, «το Α σχετίζεται με το Β», ένα σύνθετο κοινωνικό αξίωμα π.χ., «Η μονιμότητα, αδρανοποιεί και κάνει τους εργαζομένους αναποτελεσματικούς αλλά τους προσφέρει και ψυχική ηρεμία» αντικαταστάθηκε από τα: «Η μονιμότητα αδρανοποιεί τους εργαζομένους», «Η μονιμότητα κάνει τους εργαζομένους αναποτελεσματικούς» και «Η μονιμότητα προσφέρει ψυχική ηρεμία».

Τα κοινωνικά αξιώματα υγκεντρώθηκαν σε καταλόγους αντίστοιχους για κάθε τομέα ενδιαφέροντος αλλά και για κάθε ερευνητική μέθοδο χωριστά. Εντός κάθε καταλόγου το κάθε αξίωμα έλαβε έναν κωδικό ως προς το ακριβές περιεχόμενό του (π.χ., «Η μονιμότητα αδρανοποιεί τους εργαζομένους» έλαβε έναν κωδικό, «Η μονιμότητα κάνει τους εργαζομένους αναποτελεσματικούς» έλαβε άλλο κωδικό, όπως και το «Η μονιμότητα προσφέρει ψυχική ηρεμία» έλαβε άλλο κωδικό), έναν αύξοντα αριθμό ως προς το πόσες φορές υποστηρίχθηκε αλλά και έναν κωδικό ως προς τον συμμετέχοντα που το υποστήριξε. Αυτά τα δεδομένα έγιναν αντικείμενο επεξεργασίας από τα τρία μέλη της ερευνητικής ομάδας χωριστά, εφαρμόζοντας τη θεματική ανάλυση (Boyatzis, 1998 Clarke & Braun, 2006). Ακολούθησε η ένωση των κωδικών των κοινωνικών αξιωμάτων ανάλογα με το νόημά τους για κάθε κατάλογο-τομέα ενδιαφέροντος-μέθοδο σε υποκατηγορίες/υπο-θέματα (τα δύο πρώτα κοινωνικά αξιώματα που αναφέρθηκαν πριν έλαβαν έναν κοινό κωδικό, ενώ το τρίτο έναν διαφορετικό) και έπειτα η ομαδοποίησή σε ευρύτερες θεματικές κατηγορίες εντός κάθε τέτοιου καταλόγου – π.χ. τα πιο πάνω κοινωνικά αξιώματα εντάχθηκαν στην ευρύτερη θεματική που αφορά τη μονιμότητα και το δημόσιο (Manson, 2002). Ακολούθησε η συγκριτική διερεύνηση της θεματικής κατηγοριοποίησης των κοινωνικών αξιωμάτων για τους καταλόγους κάθε τομέα ενδιαφέροντος από τις συνεντεύξεις και από τις ομάδες

εστίασης από κάθε ερευνήτρια χωριστά με κατάληξη μία θεματική κατηγοριοποίηση για κάθε τομέα ενδιαφέροντος. Τέλος, έγινε η συγκριτική διερεύνηση των θεματικών κατηγοριοποιήσεων που είχαν πραγματοποιήσει οι ερευνήτριες (Boyatzis, 1998).

3. Αποτελέσματα

Συγκεντρώθηκαν συνολικά 3818 κοινωνικά αξιώματα - 2262 στις ομαδικές συνεντεύξεις (10075 απαντήσεις από τους συμμετέχοντες) και 1556 στις ομάδες εστίασης (6146 απαντήσεις).

Κοινωνικο-οικονομικό σύστημα

Αναφορικά με το κοινωνικο-οικονομικό σύστημα συγκεντρώθηκαν συνολικά 804 κοινωνικά αξιώματα - 496 στις ομαδικές συνεντεύξεις (2215 απαντήσεις από τους συμμετέχοντες) και 308 στις ομάδες εστίασης (1125 απαντήσεις) (βλέπε πίνακα 3). Ακολουθεί η παρουσίαση των θεματικών κατηγοριών για κάθε τομέα ενδιαφέροντος, ενώ με πλάγια στοιχεία σημειώνονται βασικές υποκατηγορίες ή υπο-θέματα των κοινωνικών αξιωμάτων της κατηγορίας.

Οι κατηγορίες που προέκυψαν από την ποιοτική ανάλυση είναι οκτώ. Συγκεκριμένα, η κατηγορία «ευθύνη του ατόμου» περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα που αφορούν στην *πολιτική και μορφωτική ευθύνη* και *αντίσταση* του ατόμου απέναντι στη σημερινή κοινωνικο-οικονομική κατάσταση π.χ., «Η αδιαφορία των πολιτών οδηγεί στη διάλυση». Η δεύτερη κατηγορία «πραγματισμός της κρίσης» αφορά στον *περιορισμό των ανέσεων*, την *πτώση του βιοτικού επιπέδου* και το *αβέβαιο μέλλον* της κρίσης για τις ηλικιακές ομάδες π.χ. «Η κρίση αλλάζει τον τρόπο ζωής». Η τρίτη κατηγορία «πολιτική – πολιτικό σύστημα» περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα που επικεντρώνουν στη *δύναμη οικονομικής διαχείρισης*, στη *δύναμη της διοικητικής οργάνωσης*, στις *ειδικές συνθήκες δημοσιονομικών* στην Ελλάδα και στη *διαφθορά* π.χ., «Η έλλειψη διαφάνειας οδηγεί σε κοινωνική ανισότητα». Η τέταρτη κατηγορία κοινωνικών αξιωμάτων «ψυ-

Πίνακας 3
Κατηγορίες κοινωνικών αξιωμάτων ως προς το κοινωνικο-οικονομικό σύστημα

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ	%
ευθύνη του ατόμου	22.15
Οι ψήφοι των πολιτών ευθύνονται για την κρίση.	
Η αδιαφορία των πολιτών οδήγησε το κράτος στην κατάρρευση.	
Η μη τήρηση των νόμων οδηγεί στη διάλυση.	
πραγματισμός και ΚΟ κρίση	21.82
Η κρίση αλλάζει τρόπο ζωής & καθημερινότητα.	
Η οικονομική κρίση οδηγεί τους ανθρώπους σε παραβατικές συμπεριφορές.	
Η κρίση αφαιρεί από τους νέους το δικαίωμα στις σπουδές.	
πολιτική, πολιτικό σύστημα	18.81
Η έλλειψη οργάνωσης του κράτους υποσκάπτει τους νέους-ταλέντα.	
Η έλλειψη διαφάνειας οδηγεί σε κοινωνική ανισότητα.	
Η διαφθορά των πολιτικών οδήγησε στην κρίση.	
ψυχολογικές διαστάσεις της ΚΟ κρίσης	18.22
Η πτώση των κοινωνικών αξιών οδήγησε την κοινωνία σε τέλμα.	
Η κρίση προκαλεί θυμό στους νέους.	
Η κρίση καταστρέφει τα όνειρα για το μέλλον.	
χρήματα	5,96
Αν έχει κάποιος χρήματα μπορεί να κάνει ό ,τι θέλει.	
Τα χρήματα δεν φέρνουν την κοινωνική καταξίωση.	
κοινωνία, ως δομή και ως θεσμός	4.78
Οι δίκαιες αμοιβές οδηγούν στην κοινωνική ισότητα.	
Η κοινωνική θέση καθορίζεται από τις δικτυώσεις.	
Ο κακόβουλος ανταγωνισμός ανάμεσα στα μέλη της κοινωνίας καταστρέφει την κοινωνική αλληλεγγύη.	
οικονομικές θεωρήσεις	4.65
Η φθίνουσα παγκόσμια οικονομία έχει φέρει την Ελλάδα στα όρια της.	
Εξωτερικά οικονομικά συμφέροντα συνέβαλαν στην πτώχευση της Ελλάδας.	
επάγγελμα	2.42
Το επάγγελμα οδηγεί στην καταξίωση.	

χολογικές διαστάσεις της ΚΟ κρίσης» αφορά στη σχέση μεταξύ κρίσης και ψυχολογίας του ατόμου ως προς τις *διαπροσωπικές σχέσεις*, το *συναίσθημα* και τα *προσωπικά σχέδια* π.χ., «Η κρίση καταστρέφει τα όνειρα για το μέλλον». Η κατηγορία «χρήματα» περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα που αναφέρονται στη δύναμη των χρημάτων η οποία μπορεί να είναι είτε *θετική* είτε *αρνητική*. Η έκτη κατηγορία «κοινωνία ως δομή και ως θεσμός» και αναφέρεται σε *κοινωνικά κριτήρια* για το επάγγελμα, τις *οικονομικές απολαβές* και την *κοινωνική συνοχή* π.χ., «Οι δίκαιες αμοιβές οδηγούν στην κοινωνική ισότητα». Η κατηγορία «οικονομικές θεωρήσεις» περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα για *οικονομικές θεωρήσεις* και θέσεις σχετικά με την οικονομική κρίση στην οποία έχει περιέλθει η Ελλάδα π.χ., «Η φθίνουσα παγκόσμια οικονομία έχει φέρει την Ελλάδα στα όριά της». Η όγδοη κατηγορία «επάγγελμα» αφορά σε κοινωνικά αξιώματα για τη *δύναμη του επαγγέλματος* π.χ., «Το επάγγελμα οδηγεί στην καταξίωση».

Επάγγελμα

Αναφορικά με το επάγγελμα, συγκεντρώθηκαν συνολικά 540 κοινωνικά αξιώματα - 263 στις ομαδικές συνεντεύξεις (1332 απαντήσεις από τους συμμετέχοντες) και 277 στις ομάδες εστίασης (1081 απαντήσεις) (βλέπε πίνακα 4).

Οι κατηγορίες που προέκυψαν από την ποιοτική ανάλυση είναι δέκα. Συγκεκριμένα, η κατηγορία «επάγγελμα και επιβίωση», αφορά στην *επιβίωση*, στην *ποιότητα* και *σχέδιο* της ζωής του ατόμου π.χ., «Η εργασία προσφέρει στο άτομο ανεξαρτησία». Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα για τη σχέση ανάμεσα σε «επάγγελμα και ψυχική υγεία» ως *ορθή* ή *λανθασμένη* επιλογή, π.χ., «Η εργασία οδηγεί στην ολοκλήρωση του ατόμου». Η τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα για την «ηλικία και την επαγγελματική διέξοδο» και ειδικότερα για τις *προσωπικές αρχές* και τις *κοινωνικές θεωρήσεις* για τα επαγγέλματα π.χ., «Το ρίσκο εγγυάται την επαγγελματική επιτυχία». Η τέταρτη κατηγορία «εργασία στο εξωτερικό» αναφέρεται στην *απελπισία*, στην *κακή οικονομική κατάσταση* και την *ανεργία*, τη *μετανάστευση* ανάλογα με τα ιδιосу-

γκρασιακά χαρακτηριστικά και την ηλικία του ατόμου καθώς και την *επαγγελματική αποτελεσματικότητα στο εξωτερικό* π.χ., «Στο εξωτερικό εκτιμώνται περισσότερο τα προσόντα των νέων». Η κατηγορία «επαγγελματική κατάρτιση και εύρεση εργασίας» περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα που αναφέρονται στα *προσόντα* και στα *κριτήρια* για την εύρεση επαγγέλματος π.χ., «Τα πολλά προσόντα αυξάνουν τις πιθανότητες για επαγγελματική επιτυχία». Στην έκτη κατηγορία «ανεργία και επιπτώσεις στον άνθρωπο» περιλαμβάνονται κοινωνικά αξιώματα για τις *σωματικές* και *ψυχολογικές επιπτώσεις* της ανεργίας στο άτομο π.χ., «Η ανεργία οδηγεί το άτομο στην περιθωριοποίηση». Η έβδομη κατηγορία «κρίση και διαθέσιμη εργασία/εύρεση εργασίας» περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα που αφορούν στην *εκμετάλλευση του εργαζόμενου*, στην *χρήση του μέσου για εύρεση εργασίας* και στην *έλλειψη αξιοκρατίας* π.χ., «Η έλλειψη αξιοκρατίας δημιουργεί την ανεργία». Η όγδοη κατηγορία «επάγγελμα και κοινωνική θέση» αναφέρεται στην *κοινωνική και εσωτερική καταξίωση* που αντλεί το άτομο από την εργασία π.χ., «Η εργασία βοηθά το άτομο να νιώσει χρήσιμο». Η ένατη κατηγορία «δημόσιο-αναστολή επαγγέλματος - ελληνική νοοτροπία» αναφέρεται στην *αρνητική κυρίως πλευρά της μονιμότητας* στην εργασία ως προς την *παραγωγικότητα* και την *επαγγελματική εξέλιξη* αλλά και τη γενική *αναστολή στην εύρεση εργασίας* π.χ., «Η μονιμοποίηση στην εργασία οδηγεί σε αδράνεια των υπαλλήλων». Η τελευταία κατηγορία «κρίση και ανεργία» περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα που αναφέρονται στην *οικονομική εξάρτηση* κυρίως των νέων εξαιτίας της έλλειψης θέσεων εργασίας

Διαπροσωπικές σχέσεις

Αναφορικά με τις διαπροσωπικές σχέσεις, συγκεντρώθηκαν συνολικά 532 κοινωνικά αξιώματα - 298 στις ομαδικές συνεντεύξεις (2091 απαντήσεις από τους συμμετέχοντες) και 234 στις ομάδες εστίασης (970 απαντήσεις) (βλέπε πίνακα 5).

Οι κατηγορίες που προέκυψαν από την ποιοτική ανάλυση είναι έξι. Συγκεκριμένα, η κατηγορία «εσωτερικότητα και ενδυνάμωση του ατόμου» περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα που επικεντρώ-

Πίνακας 4
Κατηγορίες κοινωνικών αξιωμάτων ως προς το επάγγελμα

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	%
επάγγελμα και επιβίωση	26.97
Η εργασία προσφέρει στο άτομο ανεξαρτησία.	
Η εργασία αυξάνει την ποιότητα ζωής.	
Η ανεργία εμποδίζει το άτομο να σχεδιάσει τη ζωή του όπως τη θέλει.	
Η δουλειά δίνει προοπτικές για τη δημιουργία οικογένειας.	
Η εργασία προσφέρει στο άτομο τη δυνατότητα να καθορίσει τη ζωή του.	
επάγγελμα και ψυχική υγεία	16.99
Η εργασία οδηγεί στην ολοκλήρωση του ατόμου.	
Η εργασία προσφέρει ψυχική ισορροπία.	
αρχές, ηλικία και επαγγελματική διέξοδος	10.42
Το ρίσκο εγγυάται την επαγγελματική επιτυχία.	
Η έλλειψη κύρους στις χειρωνακτικές εργασίες αποστρέφει τους νέους από την επιλογή αυτών.	
εργασία στο εξωτερικό	8.86
Στο εξωτερικό εκτιμώνται περισσότερο τα προσόντα των νέων.	
Η εργασία στο εξωτερικό προσφέρει καλύτερη εργασιακή εμπειρία.	
Όταν είναι δύσκολο να εκπληρώσεις τα επαγγελματικά σου όνειρα στην χώρα σου, τότε μεταναστεύεις σε άλλη.	
Ο χαρακτήρας του ατόμου καθορίζει αν θα μεταναστεύσει για δουλειά.	
επαγγελματική κατάρτιση και εύρεση εργασίας	8.57
Τα πολλά προσόντα αυξάνουν τις πιθανότητες για επαγγελματική επιτυχία.	
Η έλλειψη πνευματικών εφοδίων ωθεί το άτομο να αναλάβει οποιαδήποτε εργασία.	
Η επίμονη αναζήτηση για εργασία βοηθά να βρεις δουλειά όσο δύσκολη και αν είναι.	
ανεργία και επιπτώσεις στον άνθρωπο	7.24
Η ανεργία μειώνει την αυτοεκτίμηση του ατόμου.	
Η ανεργία οδηγεί στο μίσος για την πολιτική της χώρας.	
Η έλλειψη εργασίας οδηγεί το άτομο στην περιθωριοποίηση.	
Κρίση και διαθέσιμη εργασία	5.8
Το "μέσον" βοηθά αποτελεσματικά το άτομο στην εύρεση εργασίας.	
Η οικονομική κρίση έχει περιορίσει τα εργασιακά δικαιώματα.	
Η έλλειψη αξιοκρατίας δημιουργεί την ανεργία.	
Η ανάγκη για επιβίωση οδηγεί κάποιον σε μια ανεπιθύμητη δουλειά.	
επάγγελμα και κοινωνική θέση, καταξίωση	5.54
Η εργασία βοηθάει τον άνθρωπο ναιώσει χρήσιμος.	
Η έλλειψη εργασίας στερεί από το άτομο την κοινωνική του ταυτότητα.	
Δημόσιο-αναστολή επαγγέλματος – ελληνική νοοτροπία	4.8
Η μονιμοποίηση στην εργασία, οδηγεί σε αδράνεια των υπαλλήλων.	
Η δουλειά στο δημόσιο σου παρέχει επαγγελματική ασφάλεια	
Η οικογένεια μόνο με κρατάει στον τόπο μου.	
Η λανθασμένη νοοτροπία των Ελλήνων για τη δουλειά, τους οδηγεί στην ανεργία.	
κρίση και ανεργία	4.4
Η κρίση στερεί την ευκαιρία στην εργασία.	
Η ανεργία της κρίσης οδηγεί το άτομο σε οικονομική εξάρτηση από την οικογένεια.	
Η οικονομική κρίση στερεί από τους νέους την ευκαιρία για εργασία.	
Η επιτυχία στη δουλειά εξαρτάται από την ευελιξία του ατόμου να προσαρμόζεται.	

Πίνακας 5
Κατηγορίες κοινωνικών αξιωμάτων ως προς τις διαπροσωπικές σχέσεις

ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ	%
εσωτερικότητα και η ενδυνάμωση του ατόμου	56.36
Η προσωπική ευτυχία του ανθρώπου εξαρτάται από τους φίλους του.	
Ο άνθρωπος χρειάζεται τους άλλους για να νιώθει ασφάλεια.	
Οι φίλιες σε βοηθούν να εξελιχθείς σαν άνθρωπος.	
Η φίλια βοηθάει τον άνθρωπο να μάθει να μοιράζεται.	
Η έλλειψη φίλων οδηγεί το άτομο στη μοναχικότητα.	
Η διάλυση μιας φίλιας προκαλεί πίκρα.	
οι πρακτικές διαστάσεις	17.22
Οι φίλοι βοηθούν για την επίλυση των προβλημάτων.	
Η φίλια προσφέρει ηρεμία στις δύσκολες στιγμές.	
Η φίλια οδηγεί τον άνθρωπο στην κατάκτηση νέων εμπειριών.	
Οι φίλιες χρειάζονται μόνο για επαγγελματική στήριξη.	
Οι φίλοι προσφέρουν στο άτομο μια διέξοδο από το άγχος της καθημερινότητας.	
Οι νέοι φίλοι μας προσφέρουν διαφορετικό τρόπο σκέψης.	
Η φίλια εκπληρώνει σκοπούς συμφέροντος.	
ουσιαστική φίλια	8.22
Η επιβίωση μιας φίλιας στο χρόνο αποδεικνύει την ποιότητά της.	
Η ουσιαστική επικοινωνία με έναν φίλο αναζωογονεί ψυχικά το άτομο.	
Τα κοινά ενδιαφέροντα αποτελούν τη βάση για μια μακροχρόνια φίλια.	
Η ύπαρξη αγνότητας στις μικρές ηλικίες οδηγεί στη σύναψη παντοτινών φίλων.	
Η ύπαρξη δοκιμασιών δένει συναισθηματικά τους φίλους.	
κοινωνική φύση	6.65
Ο άνθρωπος δεν μπορεί να μείνει για πολύ μόνος του λόγω της φύσης του.	
Η καχυποψία που αποκτά το άτομο όσο μεγαλώνει το αποθαρρύνει από το να δημιουργήσει καινούργιες φίλιες.	
Το πέρασμα του χρόνου αλλάζει τα κριτήρια των ανθρώπων για την επιλογή των φίλων.	
Η ανάγκη της επικοινωνίας οδηγεί στη δημιουργία φιλικών δεσμών.	
ηθικά κριτήρια, προσπάθεια	5.87
Η προδοσία από έναν φίλο καθιστά το άτομο καχύποπτο απέναντι στις νέες φίλιες.	
Ο εγωκεντρισμός καταστρέφει τις διαπροσωπικές σχέσεις.	
Ο αλληλοσεβασμός χτίζει δυνατές φίλιες.	
Η δημιουργία μιας φιλικής σχέσης απαιτεί εμπιστοσύνη.	
οικογένεια και υποχρεώσεις	3.35
Το άγχος των καθημερινών υποχρεώσεων απομακρύνει τους ανθρώπους.	
Όταν κάνεις οικογένεια, δεν έχεις ανάγκη να αποκτήσεις νέους φίλους.	
Η αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση της κρίσης δημιουργεί την ανάγκη σύναψης στενότερων φιλικών δεσμών.	
Οι επαγγελματικές υποχρεώσεις δυσκολεύουν τη δημιουργία φιλικών σχέσεων.	

νουν στην *αίσθηση της ασφάλειας*, στο *μοίρασμα* και στην *αγάπη* που βιώνει το άτομο μέσα στις διαπροσωπικές σχέσεις οι οποίες ταυτίζονται με τις φιλικές π.χ., «Η προσωπική ευτυχία εξαρτάται από τους φίλους». Η κατηγορία «πρακτικές διαστάσεις» περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα που αναφέρονται στο ρόλο που παίζουν οι διαπροσωπικές σχέσεις για την *επιβίωση* του ατόμου, την *επίλυση των προβλημάτων* του αλλά και στην *ωφελμιστική τους διάσταση* π.χ., «Η φιλία βοηθά στην επίλυση των προβλημάτων». Η τρίτη κατηγορία κοινωνικών αξιωμάτων «ουσιαστική φιλία» αφορά στη *μακρόχρονη διάσταση* των φιλικών σχέσεων και την *ειλικρινή επικοινωνία* π.χ., «Η επιβίωση της φιλίας στο χρόνο αποδεικνύει την ποιότητά της». Η τέταρτη κατηγορία «κοινωνική φύση» αφορά σε κοινωνικά αξιώματα που αναφέρονται στη *φύση* του ανθρώπου σε *διαφορετικές ηλικίες* π.χ., «Ο άνθρωπος δεν μπορεί να μείνει χωρίς φίλους λόγω της φύσης του». Η κατηγορία «ηθικά κριτήρια, προσπάθεια» περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα που αφορούν στην *εμπιστοσύνη*, στο *σεβασμό*, στην *ελευθερία έκφρασης* και *επιλογής* του ατόμου εντός των σχέσεων π.χ., «Ο αλληλοσεβασμός χτίζει φιλίες». Η έκτη κατηγορία «οικογένεια και υποχρεώσεις» αφορά σε κοινωνικά αξιώματα για τη σχέση *ελεύθερου χρόνου* και *κοινωνικών κριτηρίων* με τις φιλικές σχέσεις π.χ., «Το άγχος των καθημερινών υποχρεώσεων απομακρύνει τους ανθρώπους».

Σχέσεις των δύο φύλων

Αναφορικά με τις σχέσεις των δύο φύλων, συγκεντρώθηκαν συνολικά 429 κοινωνικά αξιώματα - 249 στις ομαδικές συνεντεύξεις (871 απαντήσεις από τους συμμετέχοντες) και 180 στις ομάδες εστίασης (808 απαντήσεις) (βλέπε πίνακα 6).

Οι κατηγορίες που προέκυψαν από την ποιοτική ανάλυση είναι επτά. Συγκεκριμένα, η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα που αναφέρονται στα «πρακτικά οφέλη» των σχέσεων μεταξύ των δύο φύλων π.χ., «Η ερωτική σχέση προσφέρει στήριγμα στις δυσκολίες». Η δεύτερη κατηγορία «ταίρι, ολοκλήρωση, ασφάλεια» περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα που επικεντρώνουν στη *βελτίωση*, στην *εσωτερικότητα*, *ευτυχία* του

ατόμου π.χ., «Η ερωτική σχέση οδηγεί σε αρμονία με την ίδια τη ζωή». Η τρίτη κατηγορία αναφέρεται σε κοινωνικά κριτήρια για το ρόλο που έχουν οι «προηγούμενες εμπειρίες» στη σύναψη σχέσεων μεταξύ των φύλων, ενώ περιλαμβάνει και κοινωνικά αξιώματα για «τη *σχέση μέσα από το συμβιβασμό*, τις *υποχωρήσεις* και την *ωρίμανση*» π.χ., «Η ηλικία καθορίζει τις απαιτήσεις σε μια ερωτική σχέση». Η κατηγορία «ηθικά κριτήρια» περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα που αφορούν στην *ειλικρίνεια*, στην *εμπιστοσύνη* και στην *αληθινή επικοινωνία* π.χ., «Σε μια μακροχρόνια ερωτική σχέση και οι δύο προσφέρουν ανιδιοτελώς». Η πέμπτη κατηγορία «οικογένεια και κοινωνία» αφορά στην θεώρηση των σχέσεων των δύο φύλων σε σχέση με την *οικογένεια*, το *γάμο*, το *ρόλο των φύλων*, το *δεσμό* και τα *οικονομικά* π.χ., «Η δομή της κοινωνίας επιβάλλει το γάμο». Η κατηγορία κοινωνικών αξιωμάτων «φύση του ανθρώπου» αφορά στην *εσωτερική ανάγκη* του ατόμου για σχέση με το άλλο φύλο π.χ., «Ο έρωτας δεν φεύγει με την ηλικία». Η έβδομη κατηγορία περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα που αφορούν στη συμπεριφορά του «*διαζευγμένου γονιού* και τις *ανάγκες του παιδιού του*» ως προς τη σύναψη σχέσεων π.χ., «Η χωρισμένη γυναίκα στιγματίζεται από την κοινωνία».

Οικογένεια

Αναφορικά με την οικογένεια, συγκεντρώθηκαν συνολικά 500 κοινωνικά αξιώματα - 352 στις ομαδικές συνεντεύξεις (1733 απαντήσεις από τους συμμετέχοντες) και 148 στις ομάδες εστίασης (706 απαντήσεις) (βλέπε πίνακα 7).

Οι κατηγορίες που προέκυψαν από την ποιοτική ανάλυση είναι επτά. Συγκεκριμένα, η κατηγορία «*ψυχολογική διάσταση*» περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα που αναφέρονται στην *οικογένεια ως στήριγμα*, *καταφύγιο*, *παροχή αλληλοβοήθειας* και *ασφάλειας* π.χ., «Η οικογένεια αποτελεί καταφύγιο για τις δύσκολες στιγμές». Η δεύτερη κατηγορία κοινωνικών αξιωμάτων «*υπερπροστατευτικότητα - καθοδήγηση*» αφορά σε αυτό το *ελληνικό χαρακτηριστικό των υπερβολικών παροχών προς τα παιδιά* και στην *κακή επίδραση* που έχει σε όλα τα μέλη, ενώ περιλαμβάνει και κοινωνικά αξιώματα για την *ιδιαίτερη δυναμική της ελληνικής οικογένειας*

Πίνακας 6
Κατηγορίες κοινωνικών αξιωμάτων ως προς τις σχέσεις των δύο φύλων

ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ	%
πρακτικά οφέλη	30.37
Η ερωτική σχέση προσφέρει στήριγμα στις δυσκολίες.	
Ένα ταίρι προσφέρει συντροφικότητα.	
Η ερωτική σχέση προσφέρει οικονομική βοήθεια.	
ταίρι, ολοκλήρωση, ασφάλεια	21.36
Οι ερωτικές σχέσεις προσφέρουν ασφάλεια-προστασία.	
Ο σύντροφος προσφέρει συναισθηματική ασφάλεια στο άτομο.	
Η ερωτική σχέση οδηγεί σε αρμονία με την ίδια τη ζωή.	
Οι εφήμερες σχέσεις οδηγούν το άτομο σε απογοήτευση.	
σχέση, συμβιβασμός, υποχωρήσεις, εμπειρίες προηγούμενες	15.2
Οι δυσκολίες σε μια προηγούμενη σχέση προκαλούν φόβο για κάθε επόμενη.	
Η ηλικία καθορίζει τις απαιτήσεις σε μια ερωτική σχέση.	
Η φθορά του χρόνου καταστρέφει τις ερωτικές σχέσεις.	
ηθικά κριτήρια	11.57
Σε μια μακροχρόνια ερωτική σχέση και οι δύο προσφέρουν ανιδιοτελώς.	
Η καλή ερωτική σχέση χρειάζεται ειλικρίνεια στα πάντα.	
Οι υψηλές προσδοκίες καθιστούν δύσκολο για το άτομο να βρει έναν σύντροφο.	
οικογένεια, κοινωνία, ρόλοι φύλων, οικονομικά, γάμος, δεσμός	8.01
Η δομή της κοινωνίας επιβάλλει το γάμο.	
Ο άνδρας είναι αυτός που πρέπει να φέρνει τα χρήματα για να συντηρηθεί η οικογένεια του.	
Η μητρότητα θέτει σε δεύτερη μοίρα τις σχέσεις με το άλλο φύλο.	
Η ύπαρξη παιδιού δυσχεραίνει την εύρεση νέου ερωτικού συντρόφου.	
Η κριτική των γονιών επηρεάζει αρνητικά την ερωτική σχέση του παιδιού τους.	
Ο γενικός ξεπεσμός των αξιών οδηγεί σε έλλειψη εμπιστοσύνης μέσα στη σχέση.	
φύση του ανθρώπου, ανάγκη	7.01
Δεν μπορείς να ζήσεις χωρίς ταίρι γιατί έχεις ανάγκη για μοίρασμα.	
Ο έρωτας δε φεύγει με την ηλικία.	
διαζευγμένος γονιός, ανάγκες παιδιού	4.89
Η χωρισμένη γυναίκα στιγματίζεται από τη κοινωνία.	
Το «στίγμα» του διαζυγίου οδηγεί τα άτομα σε κοινωνική απομόνωση.	
Η δημιουργία σχέσης δυσκολεύεται από την ύπαρξη ενός παιδιού.	

Πίνακας 7
Κατηγορίες κοινωνικών αξιωμάτων ως προς την οικογένεια

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	%
ψυχολογική διάσταση	33.71
Ανεξάρτητα από την ηλικία των παιδιών, οι γονείς τα στηρίζουν στις δύσκολες στιγμές.	
Η οικογένεια αποτελεί ένα καταφύγιο για τις δύσκολες στιγμές.	
Η απόκτηση της οικογένειας σε ολοκληρώνει συναισθηματικά ως άνθρωπο.	
Η οικογένεια προσφέρει στα μέλη της συναισθηματική ασφάλεια.	
υπερπροστατευτικότητα - «καθοδήγηση», ιδιαίτερη δυναμική της ελληνικής οικογένειας	29.2
Η υπερπροστατευτικότητα των γονέων στερεί από τα παιδιά την προσωπική ζωή.	
Οι πολλές παροχές των γονέων προς τα παιδιά τα κάνουν απαιτητικά.	
Η υπερπροστασία της ελληνικής οικογένειας δημιουργεί πίεση στα παιδιά.	
Η φιλοξενία της ελληνικής οικογένειας οδηγεί σε κοινωνικοποιημένα παιδιά.	
Οι παραδόσεις που διατηρεί η ελληνική οικογένεια την κρατούν δεμένη.	
οικονομικό υπόβαθρο	10.24
Αν δεν έχεις χρήματα, δεν μπορείς να κάνεις παιδιά.	
Η οικογένεια προσφέρει οικονομική ασφάλεια.	
Η οικονομική κρίση οδηγεί στην παραμονή των νέων στο σπίτι.	
ολοκλήρωση - για γονείς και παιδιά	7.55
Η οικογένεια καθορίζει τον τρόπο σκέψης του ατόμου.	
Η στήριξη της οικογένειας σε βοηθά να δοκιμάσεις νέες εμπειρίες.	
Η οικογένεια διαμορφώνει το χαρακτήρα του ατόμου.	
Η ανάληψη οικογενειακών ευθυνών οδηγεί στην ωριμότητα των μελών.	
δυσλειτουργική (παθολογία) οικογένεια	6.51
Η κακοποίηση του παιδιού από τους γονείς το καθιστά ψυχικά ασταθές για όλη του τη ζωή.	
Η υπερβολική εξάρτηση από τους γονείς μας πάει πίσω προσωπικά.	
Η ενδοοικογενειακή βία πλήττει τον ψυχισμό του παιδιού.	
οικογένεια και κοινωνία	4.96
Το ενδιαφέρον για τα μέλη της οικογένειάς μας, μας απομακρύνει από το κοινό καλό.	
Η ευημερία της κοινωνίας οδηγεί στην ευημερία της οικογένειας.	
επικοινωνία και αποξένωση	3.62
Η ουσιαστική επικοινωνία μέσα στην οικογένεια γεφυρώνει τα ηλικιακά χάσματα.	
Η αλληλοκατανόηση των οικογενειακών μελών οδηγεί στην ισορροπία της σχέσης τους.	
συγκρούσεις	

Πίνακας 8
Κατηγορίες κοινωνικών αξιωμάτων ως προς τη σωματική και ψυχική υγεία

ΨΥΧΙΚΗ ΚΑΙ ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΥΓΕΙΑ	%
οργάνωση της ζωής και της δουλειάς	24.5
Η πίεση της καθημερινότητας κουράζει το άτομο ψυχικά.	
Η οικονομική δυσχέρεια της χώρας οδηγεί τα άτομα σε έντονο στρες.	
Ο τόπος διαμονής επηρεάζει την ψυχολογική υγεία του ατόμου.	
Ο εξαναγκασμός για αλλαγή στη ζωή επηρεάζει αρνητικά την ψυχολογία του ατόμου.	
ιδιοσυγκρασία, ανατροφή	24.35
Όσο μεγαλώνει κανείς μαθαίνει να ελέγχει καλύτερα τις βίαιες αντιδράσεις του.	
Η αποβολή του άγχους από τη ζωή μας, μας κάνει ευτυχισμένους.	
Η σωματική ευεξία οδηγεί σε ψυχολογική υγεία.	
ατομικές προτιμήσεις (συμπεριφορές)	18.53
Η ενασχόληση με δραστηριότητες που είναι προσωπική επιλογή οδηγεί σε συναισθηματική πληρότητα.	
Η ψυχική σου υγεία βελτιώνεται, όταν ασχολείσαι με τον εαυτό σου.	
Το να κάνεις αλλαγές που σε ικανοποιούν οδηγεί στην εξασφάλιση ψυχολογικής υγείας.	
διαπροσωπικές - κοινωνικές σχέσεις	15.83
Τα προβλήματα των άλλων επηρεάζουν αρνητικά την ψυχολογική διάθεση του ατόμου.	
Αντλώ αισιοδοξία μόνο από την υγεία των δικών μου ανθρώπων.	
Η ουσιαστική επικοινωνία με την οικογένεια σου χαρίζει ψυχική υγεία	
γενικές αντιλήψεις – συμπεριφορές άλλων - αφαιρετικού επιπέδου	7.29
Η υποκρισία των ανθρώπων μου προκαλεί οργή.	
Η παραβίαση νόμων από κάποιους προκαλεί την εξαγρίωση των υπολοίπων.	
Η καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων φέρνει κάποιον εκτός ορίων	
η δύναμη του μυαλού, η προσωπική βούληση	4.69
Οι θετικές σκέψεις βοηθούν το άτομο να καλυτερεύσει την ψυχική του υγεία.	
Ένας δυνατός χαρακτήρας εξασφαλίζει και έναν υγιή ψυχισμό.	

όσο αφορά στην *ενότητα* και το *δέσιμο* της ελληνικής οικογένειας όπως γίνεται αντιληπτό *μέσω της θρησκείας* και των *γονεϊκών ρόλων* (θετικό και αρνητικό) π.χ., «Οι πολλές παροχές των γονέων προς τα παιδιά τα κάνουν απαιτητικά». Η κατηγορία «οικονομικό υπόβαθρο» περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα που επικεντρώνουν στην οικογένεια ως *οικονομική βάση* για τα μέλη της π.χ., «Αν δεν έχεις χρήματα δεν μπορείς να κάνεις παιδιά». Η τέταρτη κατηγορία «ολοκλήρωση για παιδιά και

γονείς» περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα που αφορούν στη *διαμόρφωση της προσωπικότητας* και την *προστομασία για τη ζωή* π.χ., «Η οικογένεια διαμορφώνει το χαρακτήρα του ατόμου». Η πέμπτη κατηγορία περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα που αφορούν στη «*δυσλειτουργική*» πλευρά της οικογένειας με αναφορές στην *κακοποίηση* των παιδιών, της *προσκόλλησης* και τις *συγκρούσεις* π.χ., «Η ενδοοικογενειακή βία πλήττει τον ψυχισμό του παιδιού». Η έκτη κατηγορία «οικογένεια

και κοινωνία» και αναφέρεται σε κοινωνικά κριτήρια για τη σχέση της οικογένειας και του κοινωνικού συνόλου π.χ., «Η ευημερία της κοινωνίας οδηγεί στην ευημερία της οικογένειας». Η τελευταία κατηγορία «επικοινωνία και αποξένωση» αφορά σε κοινωνικά αξιώματα για την επικοινωνία μεταξύ των μελών ως συνδετικός κρίκος της π.χ., «Η αλληλοκατανόηση στην οικογένεια οδηγεί στην ισορροπία της σχέσης των μελών της».

Ψυχική και σωματική υγεία

Αναφορικά με την ψυχική και σωματική υγεία συγκεντρώθηκαν συνολικά 509 κοινωνικά αξιώματα - 280 στις ομαδικές συνεντεύξεις (1227 απαντήσεις από τους συμμετέχοντες) και 229 στις ομάδες εστίασης (657 απαντήσεις) (βλέπε πίνακα 8).

Οι κατηγορίες που προέκυψαν από την ποιοτική ανάλυση είναι έξι. Συγκεκριμένα, η κατηγορία «οργάνωση της ζωής» περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα που επικεντρώνουν στην επίδραση που έχει η ζωή όπως έχει διαμορφωθεί στο φυσικό, εργασιακό και οικονομικό περιβάλλον στο άτομο π.χ., «Η πίεση της καθημερινότητας κουράζει το άτομο ψυχικά». Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα που αφορούν στη σχέση ανάμεσα στην ψυχική υγεία και στην συστηματικότητα της έκφρασης όπως καθορίζεται από την «ιδιοσυγκρασία και ανατροφή» του ατόμου π.χ., «Όσο μεγαλώνει κανείς μαθαίνει να ελέγχει καλύτερα τις βίαιες αντιδράσεις του». Η κατηγορία «ατομικές προτιμήσεις» αφορά σε κοινωνικά αξιώματα για τη σχέση ψυχικής υγείας και προτιμητέων συμπεριφορών και επιλογών του ατόμου, είτε αυτά βελτιώνουν είτε επιδεινώνουν την ψυχική του κατάσταση π.χ., «Η ψυχική σου υγεία βελτιώνεται όταν ασχολείσαι με τον εαυτό σου». Η τέταρτη κατηγορία περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα που αναφέρονται στη σχέση ανάμεσα στην ψυχική υγεία του ατόμου και στις «διαπροσωπικές - κοινωνικές σχέσεις» π.χ., «Αντλώ αισιοδοξία από την υγεία των δικών μου ανθρώπων». Η πέμπτη κατηγορία κοινωνικών αξιωμάτων «συμπεριφορά άλλων» αφορά στην επίδραση που έχουν στην ψυχική υγεία του ατόμου οι αντιλήψεις του για τη συμπεριφορά άλλων ατόμων και ομάδων ακόμη και σε αφαιρετικό

επίπεδο π.χ., «Η καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από άλλους ανθρώπους φέρνει κάποιον εκτός ορίων». Η τελευταία κατηγορία «δύναμη του μυαλού» αφορά σε κοινωνικά αξιώματα για τη δύναμη της προσωπικής βούλησης και γνωστικής διαχείρισης των γεγονότων π.χ., «Οι θετικές σκέψεις βοηθούν το άτομο να καλυτερεύσει την ψυχική του υγεία».

Θρησκεία

Αναφορικά με τη θρησκεία, συγκεντρώθηκαν συνολικά 509 κοινωνικά αξιώματα - 324 στις ομαδικές συνεντεύξεις (2165 απαντήσεις από τους συμμετέχοντες) και 185 στις ομάδες εστίασης (799 απαντήσεις) (βλέπε πίνακα 9).

Οι κατηγορίες που προέκυψαν από την ποιοτική ανάλυση είναι επτά. Συγκεκριμένα, η κατηγορία «η πίστη ως στήριγμα» περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα που επικεντρώνουν στο ότι η πίστη και η θρησκεία είναι λυτρωτική για το άτομο, του δίνει ελπίδα, δύναμη και κουράγιο π.χ., «Η θρησκεία προσφέρει ψυχική λύτρωση». Η κατηγορία «φόβος - πνευματικά αδιέξοδα» περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα που αναφέρονται στο φόβο του ατόμου για το θάνατο, στην αδυναμία να απαντήσει στα μεταφυσικά ερωτήματα π.χ., «Ο φόβος του θανάτου ωθεί τα άτομα στη θρησκεία». Η τρίτη κατηγορία «επιβολή κώδικα» αφορά στη θεώρηση της θρησκείας ως παράγοντα διαμόρφωσης και επιβολής κώδικα αξιών και συμπεριφοράς των ανθρώπων π.χ., «Η θρησκεία προσφέρει κοινωνική συνοχή». Η κατηγορία κοινωνικών αξιωμάτων «ένστικτο» αφορά στην φύση του ανθρώπου να πιστεύει σε μια ανώτερη δύναμη από εσωτερική ανάγκη π.χ., «Η πίστη στο θεό πηγάζει από εσωτερική ανάγκη». Η πέμπτη κατηγορία «αποτρεπτικός παράγοντας» αφορά σε κοινωνικά αξιώματα που εστιάζουν στην απωθητική επίδραση των λειτουργιών και των διαδικασιών της θρησκείας προς τους ανθρώπους-πιστούς π.χ., «Τα σκάνδαλα στον εκκλησιαστικό χώρο απομακρύνουν τον άνθρωπο από τον θεό». Η έκτη κατηγορία «πίστη ως μάθηση» περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα που αφορούν στην πίστη ως αποτέλεσμα κοινωνικής μάθησης και κοινωνικής επιταγής π.χ., «Οι άνθρωποι δημιούργησαν το θεό για να δεσμεύσουν συνειδή-

Πίνακας 9
Κατηγορίες κοινωνικών αξιωμάτων ως προς τη θρησκεία

ΘΡΗΣΚΕΙΑ	%
η πίστη ως στήριγμα, μας κάνει καλύτερους ανθρώπους	34.95
Η θρησκευτική πίστη δίνει νόημα στην ζωή του ανθρώπου.	
Η θρησκεία μας προσφέρει ψυχική πληρότητα.	
Η θρησκεία σε κάνει καλύτερο άνθρωπο.	
Η θρησκευτική πίστη παρέχει στήριγμα στο άτομο.	
Η προσευχή προσφέρει ψυχική λύτρωση.	
φόβος θανάτου, πνευματικά αδιέξοδα, αδυναμία	20.63
Ο φόβος του θανάτου ωθεί τα άτομα στη θρησκεία.	
Η ανάγκη του ανθρώπου να βρίσκει διέξοδο στους προβληματισμούς του οδηγεί στην πίστη στο Θεό.	
Η ανάγκη του ανθρώπου να νιώθει ασφάλεια οδηγεί στην πίστη στον Θεό.	
επιβολή κώδικα	17.47
Η θρησκεία προσφέρει κοινωνική συνοχή.	
Οι ιερείς καθοδηγούν τους αμόρφωτους ανθρώπους.	
Ο φανατισμός με μια θρησκεία συνδέεται με επιθετικότητα.	
Η εξουσία της θρησκείας επιβάλλει υπακοή στη μάζα.	
πιστεύω από ένστικτο, από αυτοσυντήρηση	8.0
Η πίστη στο θεό πηγάζει από εσωτερική ανάγκη του ανθρώπου.	
Η ανθρώπινη φύση οδηγεί στην εφεύρεση ανωτέρων δυνάμεων.	
αποτρεπτικός παράγοντας η θρησκεία	7.89
Τα σκάνδαλα στον εκκλησιαστικό χώρο απομακρύνουν τον άνθρωπο από τον Θεό.	
Η διεφθαρμένη διαχείριση της θρησκείας («μίζες») εγείρει συναισθήματα απογοήτευσης.	
η πίστη ως κοινωνική μάθηση	5.16
Η ανατροφή που έχουμε λάβει από την οικογένεια καθορίζει την πίστη μας.	
Οι άνθρωποι δημιούργησαν τον Θεό για να δεσμεύουν συνειδήσεις.	
πίστη από ανάγκη (δυσκολίες, υγεία)	4.21
Οι δυσκολίες της ζωής στρέφουν τα άτομα στην πίστη.	
Επικαλούμαστε τον θεό μόνο όταν έχουμε πρόβλημα.	

σεις». Η έβδομη κατηγορία περιλαμβάνει κοινωνικά αξιώματα για την «εξωτερικές αιτίες» που κάνουν τον άνθρωπο να πιστεύει, όπως οι *δυσκολίες* της ζωής και τα *προβλήματα υγείας* π.χ., «Οι δυσκολίες της ζωής στρέφουν τα άτομα στην πίστη».

4. Συζήτηση

Όσο αφορά στο κοινωνικο-οικονομικό σύστημα, οι συμμετέχοντες κατά κύριο λόγο το συνέδεσαν με την οικονομική κρίση την οποία βιώνουν.

Φάνηκε ότι έχουν εμβαθύνει στα χαρακτηριστικά και στα αίτια της που εντοπίστηκαν να κινούνται σε τρεις άξονες: η ευθύνη του ατόμου δηλαδή του ίδιου του πολίτη μέσα στο κοινωνικό σύνολο, για παράδειγμα με την ψήφο του ή με την μη τήρηση των νόμων, η πρακτική και η ψυχολογική διάσταση της κρίσης δηλαδή οι επιπτώσεις της κρίσης στην καθημερινότητα και στην ψυχολογία του Έλληνα πολίτη και, τέλος, το πολιτικό σύστημα ως διοικητική και οικονομική οργάνωση με τις παθογένειες που το διακρίνουν όπως για παράδειγμα η έλλειψη διαφάνειας και η διαφθορά. Δεν απουσίασαν, ωστόσο, και οι γενικές θεωρήσεις που αφορούσαν τη δύναμη του χρήματος, την κοινωνία ως θεσμό και τη λειτουργικότητα του επαγγέλματος.

Όσο αφορά στο επάγγελμα, οι συμμετέχοντες το συνέδεσαν πρωτίστως με την επιβίωση αλλά και με την ψυχική υγεία. Ωστόσο, ο προβληματισμός σχετικά με αρκετούς άλλους παράγοντες ήταν αξιοσημείωτος, καθώς έδειξαν να εξετάζουν ποικίλους παράγοντες για την επαγγελματική εξέξοδο, όπως η ηλικία, το ρίσκο, το εργασιακό περιβάλλον στο εξωτερικό, τα προσόντα και οι συνθήκες για επαγγελματική εξέλιξη και παραγωγικότητα. Έχει φανεί και από πρόσφατη έρευνα σχετικά με τις αξίες για το επάγγελμα ότι, συγκριτικά με το παρελθόν, φαίνεται οι Έλληνες κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης να προβληματίζονται πολύπλευρα σχετικά με την επιλογή και άσκηση του επαγγέλματος (Παναγιωτοπούλου & Γκαρή, υπό κρίση), όπως για παράδειγμα εξετάζουν πολύ περισσότερο τις ευκαιρίες για λήψη πρωτοβουλιών στην εργασία, συμμετοχή σε αποφάσεις, χρησιμότητα στην κοινωνία.

Οι διαπροσωπικές σχέσεις, οι οποίες κατά κύριο λόγο ταυτίζονται με τις φιλικές σχέσεις, φάνηκε να απευθύνονται στην ψυχολογική διάσταση του ανθρώπου, και να αποτελούν το πλαίσιο εντός του οποίου το άτομο έχει τις δυνατότητες, την ελευθερία και την υποστήριξη για να αναπτύξει την προσωπικότητά του, ενώ και οι πρακτικές ωφέλειες, ακόμη και όταν αυτό γίνεται αντιληπτό ωφελμιστικά, καταλαμβάνουν μεγάλο τμήμα της αντίληψης και του προβληματισμού των συμμετεχόντων. Η ουσιαστική φιλία με τα υψηλά ηθικά κριτήρια αλλά και η ανάγκη του ανθρώπου, εσωτερι-

κή αλλά και κοινωνική, να διατηρεί φιλίες αποτελέσαν τρεις ακόμη διαστάσεις στη σκέψη των συμμετεχόντων. Το εύρημα αυτό συμφωνεί με τη συσχέτιση των εννοιών των κοινωνικών σχέσεων, του συναισθηματικού δεσμού, της επικοινωνίας και της συνεργατικότητας με την έννοια της συλλογικότητας, όπως βρέθηκε από την Σακαλάκη και συν. (Sakalaki et al., 2005), με την προσθήκη όμως στην παρούσα έρευνα και των εννοιών της ανταλλαγής και αμοιβαίας βοήθειας, οι οποίες είχαν εντοπιστεί στο δείγμα σύγκρισης από τη Γαλλία στην έρευνα του 2005.

Παρόμοιες διαστάσεις με αυτές που εντοπίστηκαν στα κοινωνικά αξιώματα όσο αφορά τις διαπροσωπικές σχέσεις, εντοπίστηκαν και στα κοινωνικά αξιώματα για τις σχέσεις των δύο φύλων. Οι σχέσεις μεταξύ των φύλων εστιάζονται περισσότερο στις μακρόχρονες και σταθερές σχέσεις με έμφαση στα οφέλη πρακτικά και συναισθηματικά, καθώς εντοπίζεται εκ νέου η σύνδεση της σταθερής σχέσης και του γάμου με το αίσθημα του ανήκειν και της ασφάλειας (Αργυρούδη και Κορδούτης, 2012). Επίσης, εντοπίζεται και η σύνδεση των σχέσεων των δύο φύλων με το γάμο αλλά και την ύπαρξη παιδιού ως κρίσιμου παράγοντα στις περιπτώσεις των διαζευγμένων γονιών, αφήνοντας να διαφανεί το στοιχείο της οικογενειοκρατίας στην ελληνική κοινωνία (Γεώργας και συν., 2004).

Η οικογένεια αποτελεί καταφύγιο για το άτομο στις δύσκολες στιγμές, ενώ και η ιδιαίτερη δυναμική της ελληνικής οικογένειας που εντοπίζεται στην υπερπροστατευτικότητα και την υπερβολική καθοδήγηση των γονέων προς τα παιδιά φαίνεται να αξιολογείται τόσο θετικά όσο και αρνητικά. Όπως και στο παρελθόν, (Γιώτσα, 2006), η οικογένεια εξακολουθεί να αποτελεί σημείο αναφοράς και επαφής, ενώ οι οικογενειακοί δεσμοί διατηρούνται ακόμη και όταν τα παιδιά ενηλικιώνονται, καθώς οι Έλληνες φοιτητές θεωρούν υποχρέωση των γονιών για οικονομική υποστήριξη αλλά και δική τους υποχρέωση προς τους γονείς και τους συγγενείς για φροντίδα όταν εκείνοι γεράσουν.

Η ψυχική υγεία φαίνεται να συνδέεται με το πώς οργανώνει το άτομο τη ζωή του. Δηλαδή, ποιες επιλογές κάνει ως προς τον τόπο διαμονής, τον

τρόπο ζωής, και το χώρο εργασίας, στοιχεία όμως που στη σύγχρονη εποχή δεν εξαρτώνται συχνά από το ίδιο το άτομο. Τέτοιες απρόβλεπτες συνθήκες έχει βρεθεί ότι ο σύγχρονος Έλληνας καλείται να διαχειρίζεται συχνά, με συναισθηματικές συνέπειες δυσάρεστες για τον ίδιο, ενώ μπορεί να επιχειρήσει να υπερβεί το εκάστοτε πρόβλημα με προσωπική πρωτοβουλία ή και με τη βοήθεια άλλων (Panagiotoroulou et al., 2013). Ως παράγοντας ψυχικής υγείας θεωρούνται και τα στοιχεία της ιδιοσυγκρασίας που είναι πιο σταθερά και η κοινωνική γνώση που έχει το άτομο. Είναι επίσης σαφής και η σύνδεση της ψυχικής υγείας με την κοινωνική συναναστροφή και τις επιλογές στις οποίες προχωρά το άτομο πέρα από το επάγγελμα που ασκεί.

Στην προβληματική των συμμετεχόντων είναι ξεκάθαρη και η πνευματική και ψυχολογική διάσταση της θρησκείας. Η θρησκευτική πίστη θεωρείται η διέξοδος στις πνευματικές αναζητήσεις και το μέσον για εσωτερική ανάπτυξη και ολοκλήρωση, καθώς η ανάγκη για κάτι τέτοιο θεωρείται εσωτερική και αναπόδραστη. Ωστόσο, δεν λείπει και η θεώρηση της θρησκείας ως καθοδηγητή της συμπεριφοράς των μαζών, ενώ η διαχείριση των πραγμάτων και η συμπεριφορά λειτουργιών της θρησκείας επιδρά αποτρεπτικά για το άτομο-πιστό στην Ελλάδα σήμερα.

5. Συμπεράσματα - Περιορισμοί

Τα ευρήματα της παρούσας ποιοτικής έρευνας φαίνεται ότι μπορούν να γίνουν κατανοητά με βάση ευρήματα προηγούμενων ερευνών στην Ελλάδα. Ο προβληματισμός των συμμετεχόντων επάνω στην οικονομική κρίση έγινε εμφανής σε πλείστους τομείς της ζωής. Με τη χρήση και των δύο μεθόδων, ομαδικών συνεντεύξεων και ομάδων εστίασης, κατέστη δυνατή η συλλογή κοινωνικών αξιωμάτων που αφορούν σε όλο το φάσμα των ενδιαφερόντων και της ζωής, όχι αποκλειστικά στην οικονομική κρίση που βιώνουν οι Έλληνες. Κατά συνέπεια, η κατασκευή ερωτηματολογίου όπως στην πρωτότυπη διαπολιτισμική έρευνα, είναι εφικτή, ενώ τα ευρήματα από τη χορήγησή του

μπορεί να συμβάλουν στην περαιτέρω συζήτηση σε σχέση με τις ενδείξεις που υπάρχουν για πολιτισμικά συγκεκριμένη διάσταση (ethnic) των κοινωνικών αξιωμάτων στην Ελλάδα. Περαιτέρω, τα κοινωνικά αξιώματα μπορούν να ερευνηθούν ποιοτικά με στόχο την ανίχνευση της λειτουργικότητάς τους στο λόγο.

Βιβλιογραφία

- Αργυρούδη, Α., & Κορδούτης, Π. (2012). Ο γάμος ως στόχος ζωής: Προϋποθέσεις και λόγοι για την απόφαση γάμου. *Ψυχολογία*, 19 (3).
- Bauer, M., & Gaskell, G. (2000). *Qualitative researching with text, image and sound*. London: Sage
- Bem, D.J. (1970). *Beliefs, attitudes, and human affairs*. Belmont, CA: Brooks/Cole.
- Bond, M. H. (2009). Believing in beliefs: A scientific but personal quest. In K. Leung & M. H. Bond (Eds.), *Psychological aspects of social axioms: Understanding global belief systems*. Springer.
- Bond, M.H., Leung, K., Au, A., Tong, K., de Carrasquel, S.R. (2004). Culture-level dimensions of social axioms and their correlates across 41 cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35(5), 548-570.
- Boyatzis, R. (1998). *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development*. Sage Publications.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006) Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2). pp. 77-101. ISSN 1478-0887
- Chen, S.X., Bond, M.H., & Cheung, F.M. (2006). Personality correlates of social axioms: Are beliefs nested within personality?, *Personality and Individual Differences* 40, 509-519.
- Cohen, L., Manion, L., Morrison, K. (2008). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο
- Γεώργας, Δ., Γκαρή, Α. & Μυλωνάς, Κ. (2004). Σχέσεις με συγγενείς στην ελληνική οικογένεια. Στο Λ. Μουσούρου & Μ. Στρατηγάκη (Επιμ.), *Ζητήματα οικογενειακής πολιτικής: θεωρητικές αναφορές και εμπειρικές διερευνήσεις*. Αθήνα: Gutenberg.
- Γιώτσα, Α. (2006). Αξίες και οικογένεια: Μια διαπολιτισμική μελέτη. *Ψυχολογία*, 13(4).
- Gari, A., & Panagiotoroulou, P. (2009). *Social axioms*

- and coping strategies: the case of a Greek sample. *Ψυχολογία* 16(2), 165-173.
- Gari, A., Panagiotopoulou, P., & Mylonas, K. (2009). Social axioms in Greece: etic and emic dimensions and their relationships with locus of control. Στο K. Leung & M. H. Bond (Επιμ. Εκδ.) *Psychological aspects of social axioms: Understanding global belief systems*. NY: Springer.
- Greenfield, P.M. (1997). Culture process: Empirical methods for cultural psychology. In J. Berry, Y.H. Poortinga & J. Pandey (Eds.), *Handbook of cross-cultural psychology: Vol. 1. Theory and method* (2nd ed., pp.301-346). Boston: Allyn and Bacon.
- Katz, D. (1960). The functional approach to the study of attitudes. *Public Opinion Quarterly*, 24, 163-204.
- Leung, K., & Bond, M.H. (2004). Social Axioms: A model of social beliefs in multi-cultural perspective. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, (Vol. 36, pp. 119-197), San Diego, CA: Elsevier Academic Press.
- Leung, K., & Bond, M.H., de Carrasquel, S. R., Mu oz, C., Hernández, M., Murakami, F., Yamaguchi, S., Bierbrauer, G., & Singelis, T. M. (2002). Social Axioms. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 33(3), 286-302.
- Manson, J. (2002). *Qualitative research*. London: Sage
- Neto, F. (2006). Dimensions and Correlates of Social Axioms among a Portuguese sample. *Individual Differences Research*, Vol. 4, 340-351.
- Παναγιωτοπούλου, Π. & Γκαρή, Α. (υπό κρίση). Πεποιθήσεις για την εργασία εν καιρώ κρίσης. *Ψυχολογία*.
- Panagiotopoulou, P., Terkourafi, M., & Protopapas, A. (2013). Familiarity and disappointment: A culture-specific dimension of emotional experience in Greece. Στο Scherer, K., Fontaine, J., & Soriano, C. (Επιμ. Εκδ.) *Components of Emotional Meaning: A Sourcebook* (σσ. 467-472). Oxford University Press.
- Robson, C. (2007). *Η Έρευνα του Πραγματικού Κόσμου – Ένα Μέσον για Κοινωνικούς Επιστήμονες και Επαγγελματίες Ερευνητές* (Επιμ. Εκδ. Κ. Μιχαλοπούλου). Αθήνα: Gutenberg
- Safdar, S., Lewis, J. R., & Daneshpour, M. (2006). Social axioms in Iran and Canada; Intercultural contact, coping and adjustment. *Asian Journal of Social Psychology*, 9, 123-131.
- Sakalaki, M., Bastounis, M., & Ferentinos, A. (2005). Structural and attitudinal approach of social representations of individuality and collectivity in a Greek and a French sample. *Ψυχολογία*, 12 (1).
- Shweder, R.A. (1991). *Thinking through cultures: Expeditions in cultural psychology*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Social Axioms in Greece: Qualitative Research

PENNY PANAGIOTOPOULOU¹

CHRISTINA KAOURI²

NIKOLITSA KARAGIANNI³

ABSTRACT

Social axioms are generalized beliefs about oneself, the social and physical environment, or the spiritual world, and take the form of assertions about the relationship between two entities or concepts (Leung & Bond, 2002). The cross-cultural five factors structure: Social Cynicism, Reward for Application, Social Complexity, Fate Control and Religiosity, has been identified in Greece, while a sixth factor emerged in past studies. The present qualitative study aims at investigating the cultural specific social axioms. 362 students, young and older adults participated in 52 semi-structured interviews and 374 participated in 54 focus groups presenting their social axioms regarding the following topics: work, socio-economic crisis, family, religion, mental health, interpersonal and intergender relationships. According to the findings, the participants seemed deeply concerned with all the aspects of the ongoing socio-economic crisis in relation to the unemployment, while family, interpersonal relationships and religion seemed to be critical in supporting Greeks during their everyday life and life planning.

Keywords: Social axioms, Cultural approach, Qualitative research.

1. *Address:* Assistant Professor of Social Cross-Cultural Psychology, Department of Primary Education, University of Patras Rio, 26500. E-mail: ppanag@upatras.gr
2. *Address:* Ph.D Candidate Department of Primary Education, University of Patras Rio, 26500. E-mail: ckaouri@gmail.com
3. *Address:* Post-graduate student, Department of Primary Education, University of Patras Rio, 26500. karagianni.nikoletta@gmail.com